

1. ÜNİTE

İSLAM VE BİLİM

Bu ünite,

1. İlim öğrenmeyi teşvik eden ayet ve hadisleri öğreneceğiz.
2. İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin gelişimini öğreneceğiz.
3. İslam medeniyetinde öne çıkan eğitim ve bilim kurumlarını tanıyacağız.
4. Geçmişten günümüze Müslümanların, bilim alanında öncü çalışmalarının neler olduğunu ve Batı'ya etkilerini öğreneceğiz.
5. Fâtır Suresi 27-28. ayetlerden mesajlar çıkaracağız.

ANAHTAR KAVRAMLAR

☒ ilim	☒ bilim
☒ âlim	☒ bilgin

ÜNİTEMİZE HAZIRLANALIM

1. İlim ve bilim kavramlarını araştırınız.
2. Bilimsel anlamda geçmişte doğru kabul edilen ancak bugün yanlış olarak görülen bilimsel bilgilere örnekler bulunuz.
3. İlim öğrenmeyi teşvik eden bir ayet ve bir hadis bularak defterinize yazınız.
4. Orta Çağ'ın Avrupa'da "Karanlık Çağ", İslam coğrafyasında "Altın Çağ" olarak ifade edilmesinin sebeplerini araştırınız.

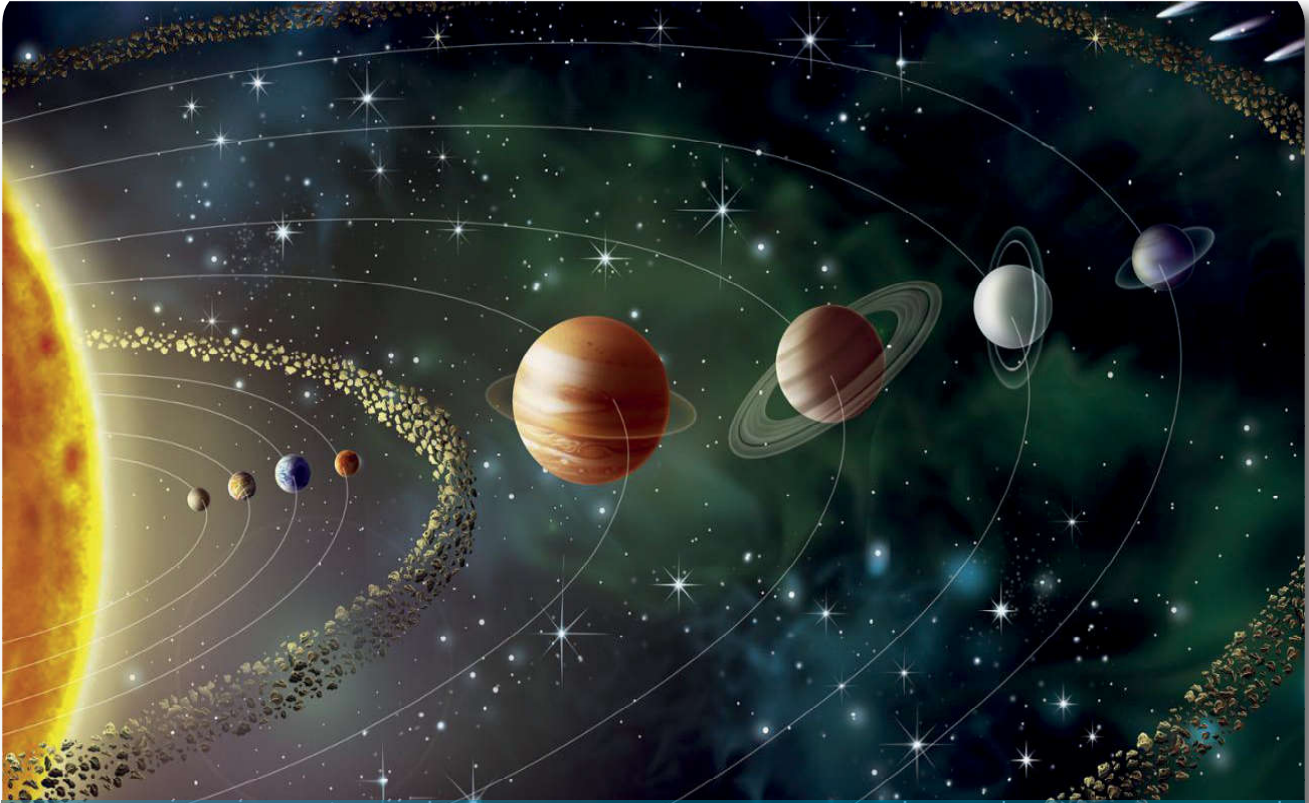
1. DİN VE BİLİM İLİŞKİSİ

Dünyanın döndüğünü keşfeden Müslüman bilim adamı kimdir?

Din, Yüce Allah tarafından insanlara peygamberler aracılığıyla bildirilen kurallar bütünüdür. Dinin kaynağı her şeyi yaratan, yaşatan ve her an kontrolü altında tutan Allah'tır. (c.c.)*

Allah (c.c.), sonsuz ilim ve kudreti ile yarattığı kâinata kusursuz bir sistem kurmuştur. Her varlık, bu sistemin işleyişi içerisinde mevcudiyetini sürdürür. Yüce Allah'ın (c.c.) kader kavramı çerçevesinde koyduğu ve yönettiği bu sisteme "âdetullah" veya "sünnetullah"¹ denir. Nitekim Kur'an'da "Her şeyin, hazineleri (kaynağı), bizim katımızdadır ve biz her şeyi bir ölçüye göre indiririz."² buyrulur ve bu gerçeğe dikkat çekilmektedir.

Bilim, Allah (c.c.) tarafından kâinata konulan ve işletilen sistemin akıl, deney ve gözlem metodu ile araştırılması ve bu sistem içindeki sebep sonuç ilişkilerinin keşfedilerek sistematik bir biçimde insanlığın hizmetine sunulmasıdır. Düşünen ve sorgulayan bir varlık olan insan, Hz. Âdem'den (a.s.)** beri tabiat olaylarının nasıl meydana geldiğini, içinde yaşadığı gezegenle diğer gezegen ve yıldızlar arasında nasıl bir ilişki olduğunu merak etmiştir. Bu merak, insanlığı araştırmaya sevk etmiş ve insanoğlu yaptığı keşiflerle bilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

12.1.1. Güneş sistemi sünnetullahın bir parçasıdır.

* c.c. "Celle Celâlühû" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Şanı yüce olan" anlamına gelir.

** a.s. "Aleyhisselam" ifadesinin kısaltılmış şeklidir. "Selam ona olsun" anlamına gelir.

1 bk. Fetih suresi, 23. ayet.

2 Hicr suresi, 21. ayet.

Bilim, düzenli ve metodolojik yöntemlerle elde edilen bilgilerden oluşur. Bu bilgiler de Yüce Allah'ın yarattığı ve adına da sünnetullah dediği muhteşem sistem hakkında elde edilen bilgilerdir. Esasen bilimsel anlamda ortaya çıkan bilgiler İslam dininin inanç ve ilkelerine uyumlu olmalıdır. İslam dinine göre, kâinatı yaratan ve kâinattaki her türlü sistemi kuran Allah Teâla olduğuna göre bilimsel bilgilerin, bu ilahi sistemle uyumlu olması gerekir.

12.1.2. İnsanoğlunun bilim macerasının bir parçası da uzay araştırmalarıdır.

Bilim bir taraftan gelişmeye ve yeni icatlar ortaya koymaya devam ederken diğer taraftan da geçmişteki bazı bilimsel bilgilerinin geçersizliğini teyit etmektedir. Örneğin, 1930 yılında keşfedilen ve Güneş sisteminin dokuzuncu gezegeni olarak kabul edilen Plüton, gözlem tekniklerinin gelişmesi ile birlikte 2006 yılında Uluslararası Astronomi Birliği tarafından gezegen olamayacak kadar küçük olduğunun anlaşılması nedeniyle gezegenler listesinden çıkartılmıştır. Dolayısıyla bilimsel gelişme olarak kabul edilen birtakım çalışmaların zamanla değişmesi söz konusu olabilmektedir.³

YORUMLAYALIM

Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1995 yılında başlayan arkeolojik kazılar, bilim insanlarının uygarlığın kökeni üzerindeki düşüncelerini değiştirdi. Bu kazılar, insanlık tarihinin baştan yazılmasını gerekli kılacak kadar büyük önem taşımaktadır. Dekoratif yontulmuş taşları ve T biçimli sütunlarıyla 12 bin yıllık dairesel yapılar, Tarım Devrimi'nden ve hatta çanak çömlek yapımının icadından bile daha eskidir. Bu kadar eskiye dayandıkları için de tarımın uygarlığa yol açtığı fikri altüst olmuştur.

(National Geographic Türkiye Dergisi, sy. Ocak 2016.)

Yukarıdaki bilgi notunu, bilimsel bilginin değişebilirliği açısından yorumlayınız.

³ Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 11.

12.1.3. İslam dini ilim öğrenmeyi teşvik eder.

İnsan, bilim sayesinde hem içinde yaşadığı kâinatı anlama hem de elde ettiği bu bilgileri tekniğe dönüştürerek hayatını kolaylaştırma çabası içindedir. İslam dini ise insanın bu çabasına ışık tutarak hayata yön verir. İnsanın “anlama” gayretini destekler. Kâinatın içindeki fiziksel ve biyolojik yasaları yaratan Yüce Allah’tır. İslam dininin, insanın bu anlama gayretine karşı olması ve Kur’an ayetlerinin de bilimle çelişmesi düşünülemez. Eğer din ile bilim arasında çelişki olduğuna dair bir emare varsa, ortada izah edilememiş birtakım hususlar vardır. Dinin bilime engel olduğu veya bilimle çeliştiği tartışmalarının temelinde, Orta Çağ Hıristiyanlık inançları ve kilise baskısı vardır.⁴ İslam dininde akıl ve vahiy arasında bir çelişkinin yaşanılması düşünülemez. Çünkü Allah Teâlâ bir çok ayetinde insanlara araştırmalarını, akıllarını kullanmalarını emretmektedir.⁵ Allah’ın insanlık için göndermiş olduğu iki büyük nimet olan akıl ve vahyin birbiri ile çelişmesi imkansızdır.

Kur’an’a göre, ilim sahipleri ilimlerinde derinleştikçe Allah’ın (c.c.) varlığı ve kudretini daha iyi anlarlar ve Yüce Yaratıcıdan hakkıyla korkan gerçek müminler olurlar.⁶ Dolayısıyla İslam dinine göre bilim; Allah’ı (c.c.) ve kanunlarını tanımanın, olgun bir mümin olmanın yanında insanlığın hizmetine vesile olmalıdır. Örneğin insanların veya canlıların topyekün öldürülmesine veya bir türün yok edilmesine sebebiyet verecek bilimsel bir çalışmayı, İslam’ın kabul etmesi mümkün değildir.

TARTIŞALIM

2. Dünya savaşında ABD tarafından Japonya’nın Hiroşima ve Nagasaki kentlerine atom bombası atılması neticesinde en az 70 bin insan ölmüştür.

Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle dua ederdi: *“Allah’ım! Huşu duymayan kalpten, kabul edilmeyen duadan, doymayan nefisten ve fayda vermeyen ilimden sana sığınırım. Bu dört şeyden sana sığınırım.”*

(Tirmizî, Deavât, 68.)

Yukarıdaki açıklamaları dikkate alarak bilimin amacının ne olması gerektiği hususunu arkadaşlarınızla tartışınız.

4 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 11.

5 bk. Yûsuf suresi, 109. ayet; Enbiyâ suresi, 10. ayet; Kasas suresi, 60. ayet.

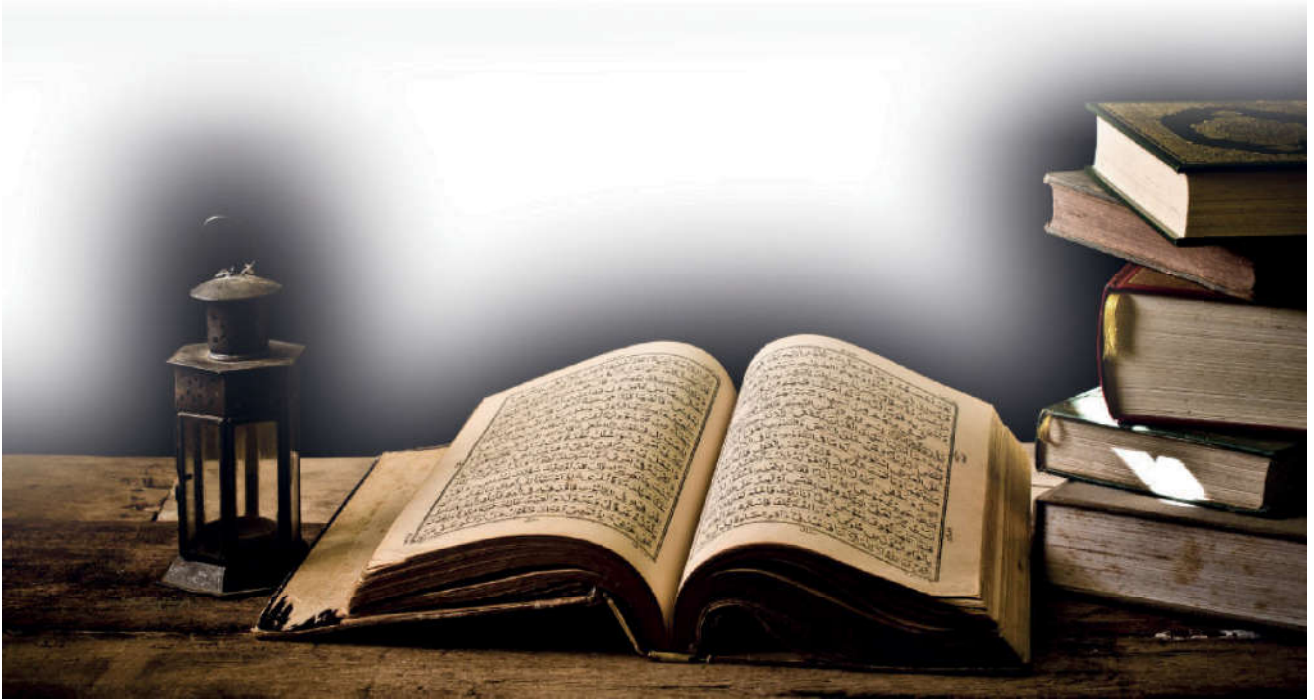
6 bk. Fâtır suresi, 28. ayet.

İnsanın yaratılışının bir gayesi olduğu gibi insan hayatındaki her şeyin de bir gayesi vardır. Yine bu bağlamda ilim öğrenmenin de bir amacı olmalıdır. Bilimsel çalışmalar insanı Allah'a (c.c.) yaklaştıran bir faaliyet olmalıdır. Bilimsel çalışmalar, kişiyi Rabbine yaklaştırmıyor, Allah'ın (c.c.) büyüklüğü karşısında kendi acziyetini hissettirmiyor ve insanlığın yararına bir durum oluşturmuyorsa Allah (c.c.) katında değersizdir.

İslam Dininde Akıl ve Bilime Verilen Önem

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.)* sünnetinde aklın kullanılması⁷ ve bilimsel çalışmaların yapılması teşvik edilmektedir. Konuyla ilgili ayetler incelendiğinde; insanların, hayvanların ve evrendeki her şeyin yaratılışı hakkında düşünmenin öneminin vurgulandığı görülmektedir. İnsanlara ilk mesajını **“Oku”**⁸ emri ile veren Allah (c.c.) ardından **“Kalemle yazmayı öğretti.”**⁹ ayetiyle bilimsel çalışmaların başlangıcı olan araştırmayı yazmanın önemiyle vurgulamıştır. Bu konuyla ilgili diğer bir ayeti kerimede ise şöyle buyrulmaktadır: **“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.”**¹⁰

İslam dininde bilgiye, bilime ve özellikle ilim adamlarına değer verilerek ilim teşvik edilir. Kur'an-ı Kerim'de **“...De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Şüphesiz, ancak akıl sahipleri bunu hakıyla düşünür.”**¹¹ buyrulurken ilim sahiplerinin Allah katındaki değerine vurgu yapılmıştır.

7 bk. Hud suresi, 51. ayet; Yusuf suresi, 109. ayet; Nahl suresi, 67. ayet.

* “Sallallahu aleyhi ve sellem” ifadesinin kısaltılmış şeklidir. “Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi onun üzerine olsun.” anlamın dadır.

8 bk. Alak suresi, 1. ayet.

9 Alak suresi, 4. ayet.

10 Bakara suresi, 164. ayet.

11 Zümer suresi, 9. ayet.

YAZALIM

Kur'an-ı Kerim'de akli kullanmakla ilgili ayet bularak aşağıdaki boşluğa yazınız.

Akli kullanmak ve ilim öğrenmekle ilgili hadis bularak aşağıdaki boşluğa yazınız.

İlim öğrenmeyi birçok hadisinde teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuyla ilgili şöyle buyurur: *“Kim ilim için yola çıkarsa Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim talebesine kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlim kişinin bağışlanması için Allah'a yakarır. Âlimin âbide (ibadet edene) üstünlüğü, (parlaklık, görünürlük ve güzellik bakımından) ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Kuşkusuz âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak ne altın ne de gümüş bırakmışlardır, onların bıraktıkları yegâne miras ilimdir. Dolayısıyla kim onu alırsa büyük bir pay almış olur.”*¹² Bir başka hadiste *“İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat.”*¹³ buyrulur. Bu durum İslam'ın ilme verdiği değeri ortaya koyması bakımından son derece anlamlıdır.

Hiz. Muhammed'in (s.a.v.) ilim adamlarına ve ilimle meşgul olanlara değer verdiğini şu örneklerle açıklamak mümkündür: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün mescitte iki gruba rastladı ve bu iki grup hakkında şunları söyledi: *“İkisi de hayır üzeredir ama biri diğerinden daha üstündür. Bir kısmı Allah'a dua ediyor ve O'ndan bir şey istiyor. Allah onlara ister verir, isterse vermez. Diğerleri ise dini anlamaya ve ilim öğrenmeye çalışıyor ve bilmeyene öğretiyor. Bunlar daha üstündür.”* Daha sonra, *“Şüphesiz ki, ben de bir öğretmen olarak gönderildim.”* diyerek ilim öğrenenlerin yanlarına oturmuş¹⁴ ve tercihini ilim peşinde olanlardan yana kullanmıştır.

12 Tirmizî, İlim, 19.

13 Tirmizî, İlim, 19.

14 Dârimî, Mukaddime, 32.

2. İSLAM MEDENİYETİNDE BİLİM VE DÜŞÜNCENİN GELİŞİMİ

Bilimin, medeniyetin oluşmasına ne gibi katkıları olmuştur?

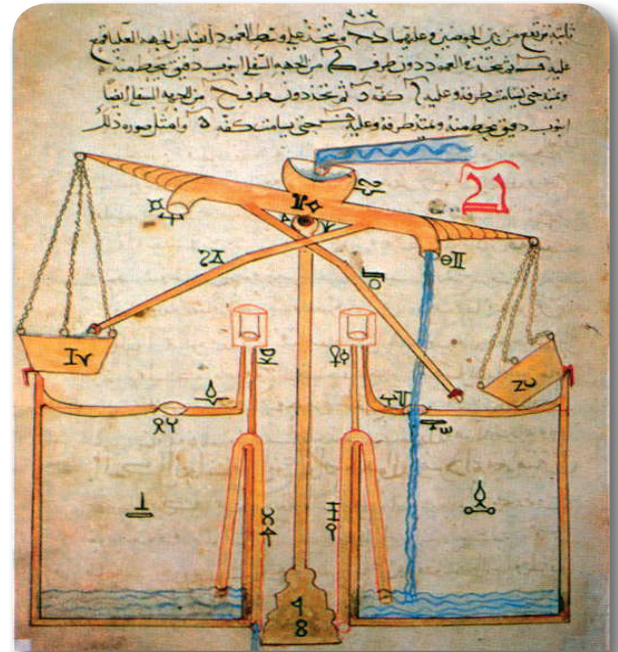
Medeniyet, en genel anlamda, insanların bir nesilden diğerine aktardıkları siyasal, sosyal, ekonomik faaliyetler, kurumlar, değerler ve kavramların hepsidir.¹⁵ İslam medeniyetinin temelinde bilgi (ilim) kavramının olduğu görülür. Bilimsel bir sürecin sonucunda olduğu için İslam medeniyetini “bilimsel medeniyet” olarak nitelendirebiliriz.¹⁶

610 yılında Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inen ilk vahiyle birlikte başlayan İslam dininin yayılma süreci hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Daha Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken İslam dini bütün Arabistan yarımadasında kabul edilmiş ve Müslümanlar dönemin güçlü imparatorluklarıyla rekabet edecek duruma gelmiştir. Daha sonra gelen Hulefa-i Raşidin (Dört Halife) Dönemi’nde ise İslam, Orta Asya ve Anadolu topraklarına kadar ulaşmıştır. Avrupa için karanlık bir çağ olan Orta Çağ’da, Müslümanlar özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile dünyanın en büyük ve en güçlü medeniyetlerinden birini kurdular.

İslam medeniyetinde bilimsel süreci başlatan ilmi çalışmalar öncelikle vahiyle oluşmaya başlamıştır.¹⁷ Kur’an ve sünnetin ilme, bilgiye ve öğrenmeye teşvik eden buyrukları, Müslümanların başta dinî ilimler olmak üzere insanlığın faydasına olan her türlü bilgiye yönelmelerine vesile oldu. İslam bilim tarihinde öncelikle dinin iki ana kaynağı olan Kur’an ve sünnetin anlaşılması ve yorumlanmasına odaklanmış bir ilmî faaliyetin olduğu görülmektedir. Bu kapsamda hadis, tefsir, fıkıh ve kelam gibi ilim dalları oluşmuştur. Daha sonra ise fen ve sosyal bilimler üzerinden bilim ve düşünce gelişmiştir.

12.1.4. "...Rabb'im ilmimi artır de..."
Tâhâ : 114

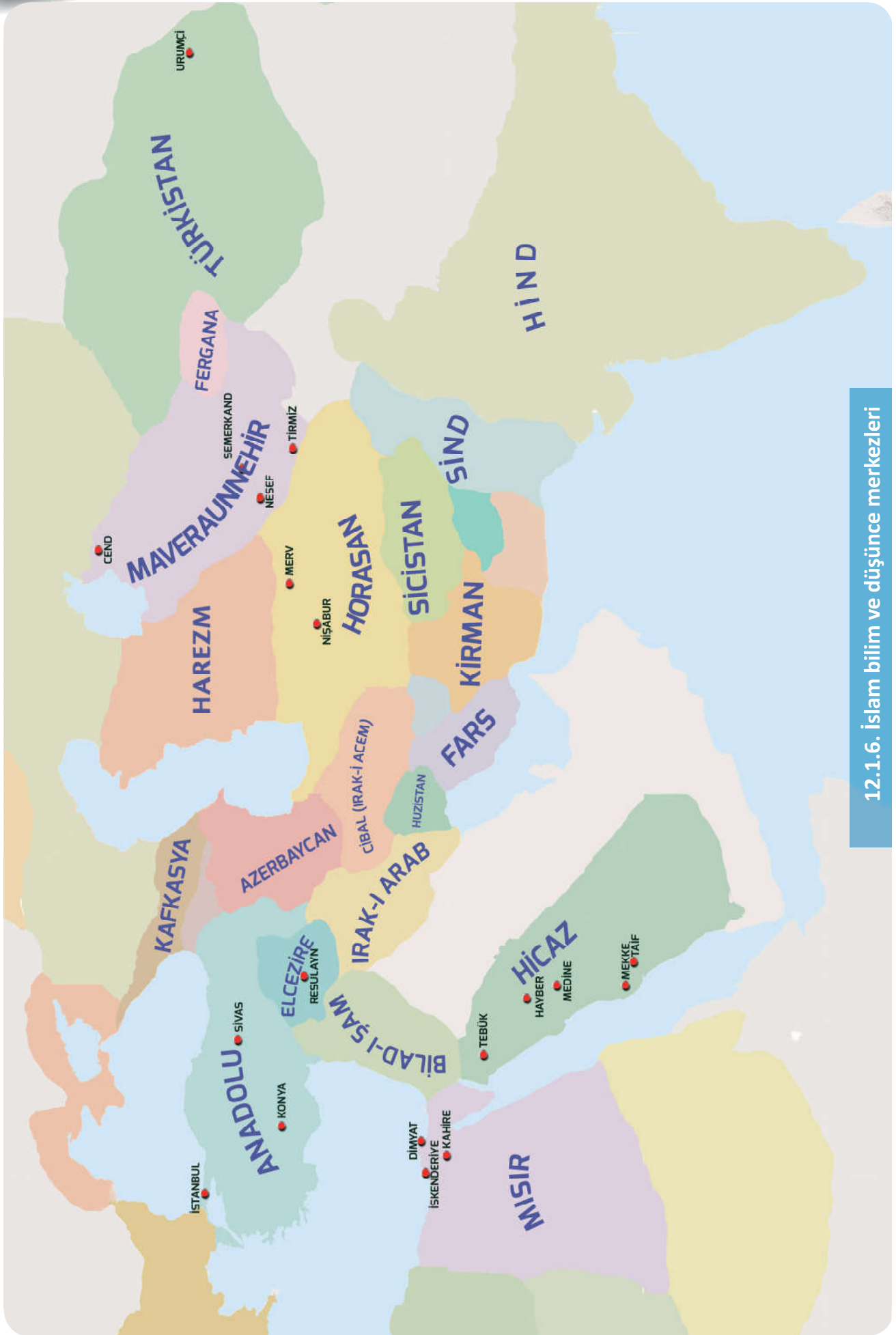

12.1.5. el-Cezeri'nin icat ettiği otomatik çalışan su saati

15 İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 1.

16 Alparslan Açıkgenç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 33.

17 Alparslan Açıkgenç, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni, C 5, s. 19.

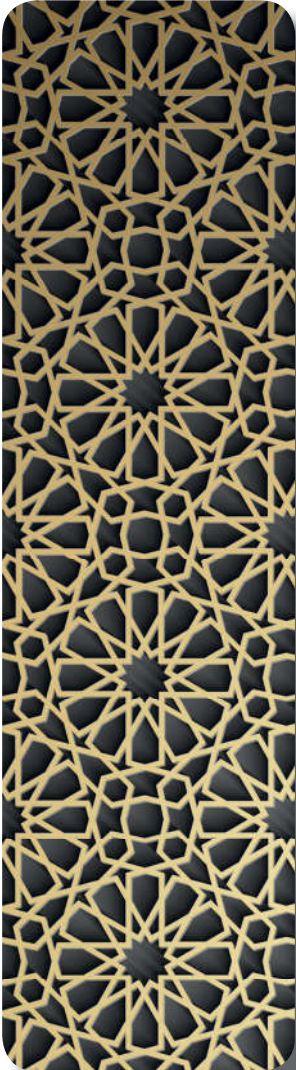
12.1.6. İslam bilim ve düşünce merkezleri

BULALIM

Ay ve Güneş'in hareketlerinin takip edilmesi İslam dininde bir takım ibadetlerin yapılabilmesi açısından gereklidir. Örneğin namaz ibadeti günde beş defa ve farklı zaman dilimlerinde kılınan bir ibadettir.

Aşağıda verilen ibadetler hangi bilim dallarının oluşmasına veya gelişmesine katkı sunmuş olabilir? Bulunuz.

ZEKÂT	HAC	ORUÇ	TEFEKKÜR

Vahiy merkezli olarak başlayan İslam bilim ve düşünce tarihinde önemli dönemlerden birisi felsefenin İslam dünyasına girmesidir. Müslümanlar arasında bilimin gelişmesinde Emeviler Dönemi'nde başlayan tercüme faaliyetlerinin etkisi vardır. Felsefenin İslam dünyasına girmesi tercüme faaliyetlerinin bir sonucudur. Büyük tercüme çalışmaları 750 yılından 900 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemde Sanskritçe, Pehleviçe, Yunanca ve Süryaniceden eserler tercüme edilmiştir. Bu amaçla Emevi Halifesi Me'mun, Bağdat'ta kütüphane, akademi ve tercüme bürosundan oluşan Daru'l-hikme adı verilen bir müessese kurdu. Daru'l-hikme'deki mütercimlerin başında Huneyn b. İshak adlı bir hekim vardı. Kendi ifadesine göre yüz kadar eser tercüme etmiştir.¹⁸ İslam dünyasında başlayan tercüme faaliyetleri salt bir nakil olmayıp felsefenin, İslam düşüncesi ile yeniden hayat bulup hikmete dönüşmesidir.

Müslümanlar tercüme faaliyetlerinin yanında matematik, astronomi, haritacılık, coğrafya, fizik, kimya, tıp, zooloji, botanik, biyoloji ve benzeri bilim dallarında ilerlediler. Bilime yeni buluşlar ile katkı sunmaya başladılar. Felsefi eserlerin Arapçaya çevrilmesiyle birlikte, felsefe ve diğer bilimler de İslam dünyasına girmiş oldu. Bu sayede, önceleri İslam dini hakkında ilimler anlamında kullanılan "**ulûm**" terimine bütün ilimler girmeye başladı.

Müslümanlar İslam'ın ilk yüzyılında, karşılaştıkları yeni kültür çevrelerinde bilimsel üretim yapabilmelerini sağlayacak elverişli koşullar bulmuşlardır. Bu durumun en önemli kanıtlarından biri evrensel bilgin Birûnî'nin (ö.1048) aktardığı haberdir. Birûnî, parşömen

¹⁸ İsmet Kayaoğlu, "İslam Medeniyetinin Batı'ya Etkileri", s. 216.

üzerine çizilmiş astronomik çizelgeler içeren eski bir astronomi kitabından söz etmektedir. Bu kitapta, Kıpti takvimine göre oluşturulmuş veriler yer almaktadır. Söz konusu kitapta hicretin 710-719 yılları arasında gözlemlenen Güneş tutulmaları ve horoskoplardan bahsedilmektedir.¹⁹ Bu durum, Müslümanların çeviri döneminde sadece felsefeyle değil astronomi ile de ilgilendiklerinin bir delilidir.

Müslümanlar arasında ilim dalları o kadar çeşitlenmiştir ki bu ilim dallarının tasnifini yapmak üzere eserler yazılmaya başlanmıştır. Birbirinden farklı olarak çok sayıda sınıflandırma yapan âlimler arasında en önemlileri Farabi, Gazali ve Taşköprizade'dir.

950 yılında vefat eden Farabi'nin, dönemindeki bilim dallarını tasnifi şu şekildedir:

Farabi'nin bilimler sınıflandırmasından anlaşılacağı üzere, Müslümanlar 10. yüzyılda tüm bilim dallarında eserler vermiş ve teknoloji ile iç içe olmuşlardır.

İslam dünyasında 7. yüzyılda başlayan ilim ve düşünce gelişimi 10. yüzyılda tam manasıyla zirveye ulaşmıştır. Daha sonra dünya bilimine yön verecek konuma gelmiş ve yaklaşık 500 yıl bilim ve düşünce tarihinde egemenliğini sürdürmüştür.²⁰

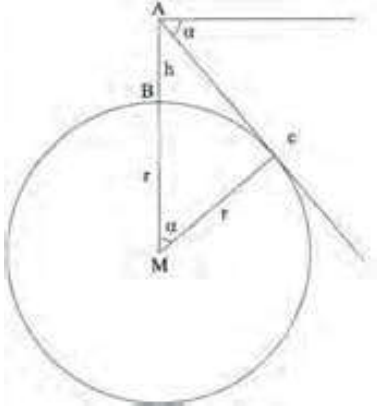

¹⁹ Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik, C 2, s. 4.

²⁰ Alparslan Açıkgöç, İslam Medeniyetinde Bilgi ve Bilim, s. 67-106.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Yapılan araştırmalar, Yahya b. Ebu Mansur'un (ö. 830) Güneş ve Ay tutulmalarının zamanını belirlemede, yaklaşma (approximation) yöntemini kullanmış olduğunu göstermektedir. Çağdaşı Muhammed b. Musa el-Harizmi'nin eserlerinde de pratik astronomi alanındaki yeniliklerin ipuçları görülmektedir. Kutup yüksekliğini ve onunla birlikte enlem derecesini, dolaykutupsal yıldızların en üst ve alt tepe noktalarına göre belirleme yöntemi bu duruma verilebilecek bir örnektir. Diğer bir örnek de astronom ve matematikçi Sind b. Ali'nin Halife el-Me'mün'un Bizans'a yaptığı bir sefer sırasında, verdiği emirle gerçekleştirdiği bir meridyen derecesi ölçümünde yeni bir yöntem kullanmasıdır. Sind b. Ali, deniz seviyesinden yüksekte bulunan bir kıyıda, Güneşin batışını ölçmüş ve bu ölçüme dayanarak dünyanın yarıçapını trigonometrik olarak hesaplamıştır.

Dünya yarıçapının Sind b. Ali tarafından hesaplanma yöntemi.

(Fuat Sezgin, İslam'da Bilim ve Teknik, C 2, s. 5.)

3. İSLAM MEDENİYETİNDE ÖNE ÇIKAN EĞİTİM KURUMLARI

Mescit-Cami

Arapça 'cem' kökünden türeyen, "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki câmi' kelimesi, başlangıçta sadece cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılmıştır. Daha sonra içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan mescitler cami, minberi bulunmayan yani cuma namazı kılınmayan küçük mâbedler ise sadece mescid olarak anılır olmuştur.²¹

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam'ın ilk yıllarından itibaren Mekke'de çok zor şartlar olmasına rağmen eğitim öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. Her an şiddet ve öldürülme baskısı altında yaşayan Müslümanlar için Erkam'ın (r.a.)* evi ilk eğitim ortamı olmuştur.

Müslümanların hicret ile baskı ortamından kurtulmaları sonrasında, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de ilk icraat olarak bir mescit inşa etmiştir. Mescid-i Nebi (Peygamber Mescidi) adı verilen bu mescide bitişik olarak yapılan ve "suffe" denilen bölümlerde eğitim öğretim faaliyetleri sürdürülmüştür. Suffe, İslam medeniyetinin ilk eğitim kurumudur ve buralarda ikamet eden gençler ilim tahsili ile ilgilenmişlerdir.

12.1.7. Selimiye Camii

ARAŞTIRALIM

Yaşadığınız şehirde inşa edilmiş en eski caminin hangisi olduğunu ve hangi dönemde yaptırıldığını araştırınız.

* r.a. Radiyallahu anh (Allah ondan razı olsun) ifadesinin kısaltmasıdır.

²¹ Ahmet Önkal; Nebi Bozkurt, "Cami" TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 45.

İslamiyet'in ilk dönemlerinde eğitim öğretim, daha çok cami merkezli olarak yapılmaktaydı. Buralarda Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, fıkıh, siyer gibi ilimler okutulmakta ve bu dersler "ders halkası" şeklinde yürütülmekteydi.

İslam dünyasında cami merkezli olarak başlayan eğitim öğretim faaliyetleri daha sonra medrese, daru'l-hadis, daru'l-kurra gibi kurumlarla devam etmiştir. Ancak camiler ve mescitler her zaman önemini korumuştur.

Mektep

Mektepler, bugünkü anlamda ilkokul seviyesinde okuma yazma eğitimlerinin verildiği okullardır. İslam tarihi incelendiğinde günümüzdekine benzer bir okuldan bahsetmek mümkün değildir. Ancak hicretten sonra bir mektep müessesesinin varlığından bahsedilebilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında Bedir Savaşı esirlerini serbest bıraktığı bilinmektedir. Buradan hareketle bir veya birkaç sınıflı bir okulun oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır. Vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sabit de (r.a.) bu okulun öğrencilerindedir.

Hulefa-i Raşidin Devri'nde ve özellikle Hz. Ömer (r.a.) zamanında bu tür okullar yaygınlaşmıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde mektepler kurularak muallimlere maaş bağlanmıştır. Emevi ve Abbasi devirlerinde ise mektepler gelişerek devam etmiştir. İlk dönemlerde müstakil binalar yerine camilerin yanında tesis edilen eklentiler şeklinde oluşturulan mekteplerin, eğitim tarihi açısından erken sayılabilecek bir dönemde çok ileri birtakım metotlar geliştirdiği görülmektedir.²² Bu eğitim kurumlarında öğrencilere zekâ ve kabiliyetlerine göre ders veriliyor, öğrenciyi henüz tahsil hayatının başında iken bıkkınlığa ve ümitsizliğe düşürmemeye gayret gösteriliyordu. Başarılı olan öğrencilere caddelerde geçiş yaptırılıyor ve çeşitli hediyelerle öğrenciler ödüllendiriliyordu.

12.1.8. Allah'ın (c.c.) en güzel isimlerinden biri de her şeyi bilen anlamında el-Alîm'dir

BİLİYOR MUSUNUZ?

Osmanlılarda geleneksel olarak dört yıl dört ay dört gün veya beş yıl beş ay beş gün gibi kalıplaşmış rakamlarla belirlenen öğrenim hayatı vardı. Eğitime başlama yaşına ulaşmış çocukların mektebe gitmeleri dolayısıyla düzenlenen törenlere "âmin alayı, bed'i besmele cemiyeti, mektep cemiyeti, dua cemiyeti" gibi adlar verilmiş, bu törenler sırasında okunan ilahiler güfte mecmualarında "mektep ilahisi" ismiyle kaydedilmiştir. Tören sonunda belli bir eda veya makamla okunan duaya da "mektep gülbangi" denilir.

(Mustafa Uzun "Mektep İlahisi ve Gülbangi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 10.)

22 Nebi Bozkurt, "Mektep", TDV İslam Ansiklopedisi, C 29, s. 5-6.

Medrese

Medreseler geçmişte yükseköğretim faaliyetlerinin yapıldığı yerlerdir. Bugünkü anlamda fakültelere karşılık gelen eğitim kurumlarıdır. İslam'ın ilk asırlarında eğitim öğretim faaliyetleri daha çok âlimlerin denetiminde mescit ve camilerde yürütülürdü. Hicri 3. asır ile 5. asır arasında başta Horasan ve Maveraünnehir olmak üzere İslam dünyasının ilim merkezlerinde medreseler kurulmaya başlandı. İlk olarak hicri 5. asırda Selçuklular tarafından "Nizamiye Medreseleri" kuruldu. Medreselerin bulunduğu başlıca yerler Kurtuba, Bağdat, Horasan, Maveraünnehir, Semerkand, Buhara, Mısır, Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Edirne, Elâziğ'dir.²³

12.1.9. Semerkand Medreseleri

Türklerin İslamiyet'i kabul ettikten sonra İslam bilim tarihine katkıları büyük olmuştur. Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın emriyle veziri Nizâmülmülk tarafından 1066 yılında Bağdat'ta kurulan medrese, İslam dünyasındaki ilk büyük medresedir. Nizamiye Medresesinde İslamî bilimlerle birlikte edebiyat, matematik, felsefe gibi dersler de okutulmuş ve ileri düzeyde sistematik olarak yüksek öğretim faaliyetleri yapılmıştır. Zamanla İslam coğrafyasında Nizamiye Medreselerini örnek alan birçok medrese açılmış, medreselerin önemi gittikçe artmıştır. Basra, Belh, Nişabur, İsfahan, Herat ve Musul medreselerinin yanında Konya'da Karatay Medresesi, Sırçalı Medrese ve Sivas'ta Gök Medrese, Çifte Minareli Medrese açılan medreselerden sadece birkaçıdır. Bu dönemde eğitim öğretim faaliyetleri o kadar ileri düzeye erişmiştir ki Endülüs Emevi Devleti'nde açılan Kurtuba Medresesi gibi birçok medresede Müslüman talebelerin yanında gayrimüslim öğrenciler de eğitim görmüştür.²⁴

12.1.10. Sahn-ı Seman Medreseleri/İstanbul

23 Komisyon, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 228.

24 Nebi Bozkurt, "Medrese", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 323-327.

Medreseler Osmanlı Devleti döneminde gelişerek varlıklarını sürdürmüştür. Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemlerinde İstanbul'da açılan Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleri bunların en önemlileridir. Bu medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra sosyal, matematik ve fen bilimleri alanında ileri seviyede eğitimler verilmiştir.

Daru'l-kurra

Daru'l-kurra; Kur'an öğretilen ve hâfız yetiştirilen mekteplerin, kıraat eğitimi yapılan medrese veya bölümlerin genel adıdır. Bir başka ifadeyle daru'l-kurra, Kur'an-ı Kerim okuma ilmini uzmanlık derecesinde öğreten okullara verilen isimdir.²⁵

İslam tarihinde hafızlık eğitime ilk dönemlerden itibaren büyük önem verilmiş ve daha sonraki dönemlerde hafızlık eğitimi daru'l-kurra adıyla kurumsallaşmıştır. Daru'l-kurralar mescitler dışında Kur'an okunan ve öğretilen yerler olarak daha Hz. Peygamber devrinde kullanılmaya başlanmıştır. İlk dört asırda yüksek seviyede Kur'an dersleri yalnız camilerde verilmekteydi. Daha sonra mescitlerde ibadet huzurunu bozacağı düşüncesiyle küçük çocuklara "küttâb" adı verilen mekteplerde Kur'an öğretilmeye başladı. Selçuklular, kıraat ilminin okutulduğu medreseleri genellikle "daru'l-huffâz" şeklinde adlandırmışlardır. Bu adlandırma Osmanlılar dönemine kısmen uzanmakla birlikte, Kur'an ihtisas medreselerine Osmanlılar daha çok daru'l-kurra demişlerdir.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Amasya'da dokuz tane daru'l-kurra vardı. Bunlardan sadece Sultan Bayezid Daru'l-kurrasında üç yüzden fazla hafız bulunuyordu. Yine Edirne hakkında bilgi verirken bu şehirde de birçok daru'l-kurra bulunduğunu ve hafızlık yapıldığını söyleyen Evliya Çelebi, buralarda çeşitli seviyelerde kıraat dersleri görüldüğünü belirtir. Dârül-kurralar İstanbul'da bütün büyük camilerin bünyesinde yer aldığı gibi müstakil binalarda da açılmıştır. Evliya Çelebi bu dönemde İstanbul'da üç bini kadın olmak üzere dokuz bin hafız bulunduğunu kaydetmektedir.²⁶

BİLGİ KUTUSU

"Türkiye genelinde şu an itibarıyla 126 bin 500 kadar belgeli hafızımız var."

(<https://www.diyanet.gov.tr/21.02.2018>)

12.1.11. Osman Hamdi Bey'in Kur'an Tilaveti isimli resmi

25 Komisyon, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 75.

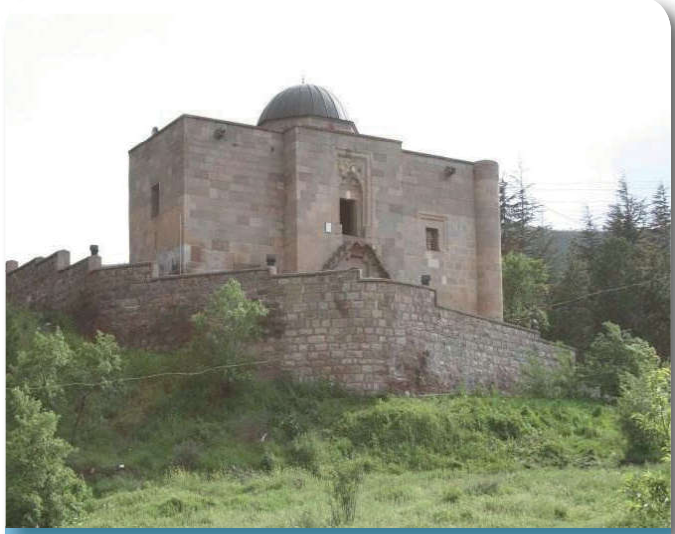
26 Nebi Bozkurt, "Daru'l-kurrâ", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 543-545.

Daru'l-hadis

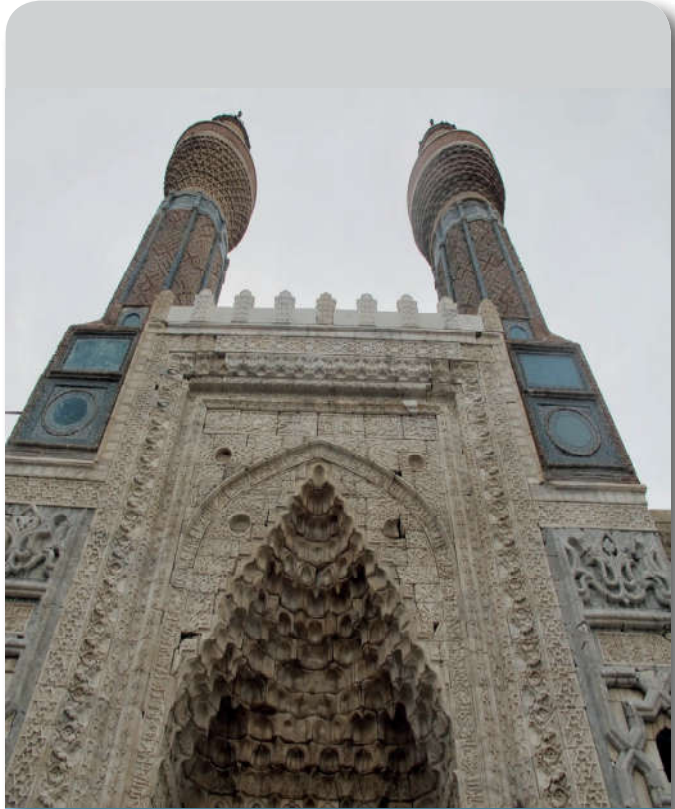
Hadis ilimlerinin öğretildiği ve hadis ilimlerinde uzmanların yetiştirildiği yüksek öğretim kurumlarıdır.²⁷

Hadis dersleri önceleri mescitlerde o şehrin hadisçileri (muhaddis) tarafından verilirdi. Bu mescitler aynı zamanda ilmî seyahatleri dolayısıyla şehre gelen meşhur muhaddislerin hadis derslerine de tahsis edilirdi. Ders halkalarının ve onlara iştirak eden öğrencilerin çoğalması sebebiyle camiler dışında yeni müesseselere ihtiyaç duyuldu. Nişabur'da daru'l-hadis adıyla hadis medreseleri kurulmuştur. Ancak müstakil bir öğretim müessesesi olarak daru'l-hadisler ilk defa Şam'da inşa edilmiştir. Kurucusu olan Atabeg Nureddin Zengi'ye (ö.1211) nispetle "Daru'l-hadis-i'n-Nuriyye" diye adlandırılmıştır. Daha sonra Mısır, Kudüs ve Suriye'de daru'l-hadis medreseleri kurulmuştur.²⁸

İslam dünyasında yayılmaya başlayan daru'l-hadis medreseleri, Anadolu Selçuklu Devleti zamanında hızlı bir şekilde inşa edilmeye başlandı. Anadolu'da ilk olarak inşa edilen Çankırı Daru'l-Hadis'i olmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde inşa edilen ikinci daru'l-hadis Sivas Gök Medrese Daru'l-Hadisidir.²⁹ Daha sonra Konya'da İnce Minareli Medrese, Erzurum Ahmediye Medreseleri yapılmıştır. Osmanlılar zamanında ilk olarak İznik'te yapılan daru'l-hadis kurumları; Bursa, İstanbul, Tokat, Amasya ve diğer illerle devam etmiştir. Bu kurumlar, halkın eğitilmesinde, birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli hizmetler vermiştir.³⁰

12.1.12. Çankırı Taş Mescit (Cemaleddin Ferruh Daru'l-hadis)

12.1.13. Sivas Gök Medrese (Daru'l-Hadis)

27 Komisyon, Dinî Terimler Sözlüğü, s. 75.

28 Nebi Bozkurt, "Daru'l-hadis", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 527-529.

29 bk. Sami Şahin, "Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) ve Kitabelerindeki Rivayetlerin Hadis Değeri", CÜİF Dergisi, C X/1, s. 145-163.

30 Ali Yardım, "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Daru'l-hadis", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 529-532.

Beytü'l-hikme

Beytü'l-hikme, İslam medeniyetinde yüksek seviyede ilmî araştırmalar ve tercüme faaliyetlerinin yapıldığı eğitim kurumlarıdır.³¹

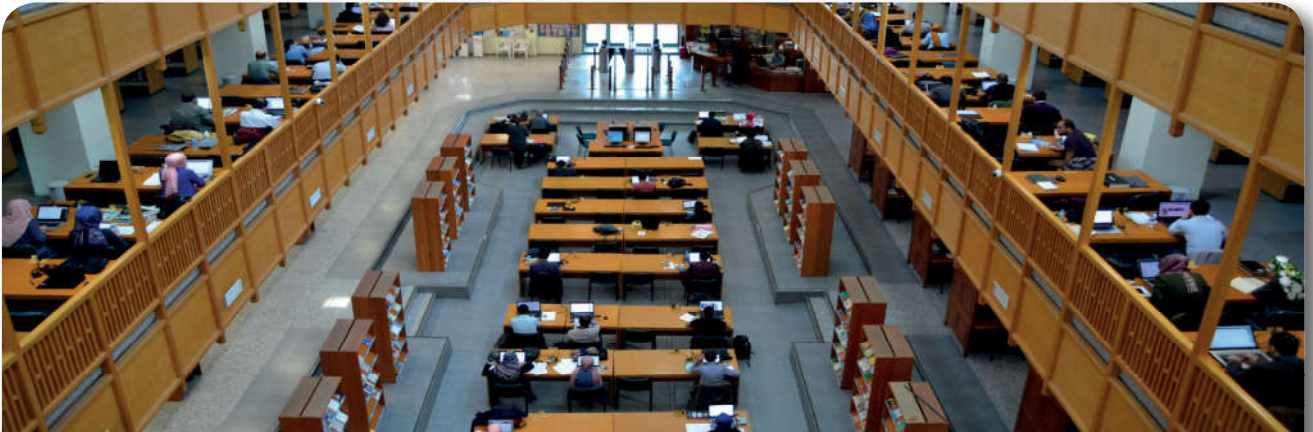
İslam dünyasında farklı bilimlere karşı erken dönemlerde başlayan ilgi, Abbasî halifeleri Harun Reşid ve Me'mun Dönemlerinde beytü'l-hikmenin kurulmasıyla artarak devam etti. Yunanca eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi ile ilgili ilk geniş çaplı çalışmalar beytü'l-hikmede gerçekleştirildi. Beytü'l-hikme zamanla Orta Çağ'ın ilimler akademisi kimliğine kavuştu.³² Burada her türlü dinî, sosyal ve fen bilimleri okutuluyordu. Fıkıhtan felsefeye, matematikten astronomiye kadar farklı dersler vardı. Bu bilim kuruluşunun bir rasathanesi, bir de büyük kütüphanesi vardı.

Gerek Abbasi Devleti içindeki kilise okullarından, gerekse komşu ülkelerden ve Kıbrıs'tan getirtilen kitaplarla beytü'l-hikme Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi ve yoğun ilmî araştırmaların merkezi hâline geldi. İlk dönemlerde bir tercüme bürosu ve bir kütüphane olarak kurulan beytü'l-hikme giderek fiziki ve fonksiyonel açıdan genişlemiş, özellikle pozitif ilimlerin araştırıldığı bir merkez ve bir eğitim kurumu hâline gelmiştir. İslam ilim dünyasına, beş yüzyıldan fazla kaynaklık eden bu merkez, 1258'de Hülâgû tarafından yakılıp yıkılmıştır.³³

Kütüphane

Müslümanların kitaba olan sevgi ve saygıları, yazılı eser alanında İslam medeniyetinin önemli yer tutmasını sağlamıştır. Ancak kütüphanenin kurulabilmesi için kitabın çok olması gerekir.³⁴ Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yazılı eserlerin çok az olması nedeniyle bir kütüphaneden bahsetmek mümkün değildir. İslam âleminde ilk kütüphaneler, Kur'an-ı Kerim ve hadis ağırlıklı olarak Emeviler Dönemi'nde birer okul olarak da görev yapan mescitlerde ortaya çıkmıştır. Özellikle papirüs yanında kâğıdın yazı malzemesi olarak kullanılmaya başlanması ve Harun Reşid tarafından 794'te Bağdat'ta bir kâğıt fabrikası kurdurulmasının, kütüphanelerin zenginleşmesine olumlu tesirleri olmuştur.

Endülüs Emeviler kitaba büyük değer verirdi. 3. Abdurrahman Dönemin'de dünyanın en zengin kütüphaneleri Endülüs'te bulunuyordu. Endülüs Emevileri zamanında Kurtuba'da (Cordoba) yetmiş kütüphane bulunmaktaydı.³⁵

12.1.14. İslami Araştırmalar Merkezi (İSAM) Kütüphanesi

31 İsmail Yakıt; Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 69.

32 Mahmut Kaya, "Beytü'l-hikme", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 89.

33 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 40.

34 İbrahim Sarıçam-Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 184.

35 M. Ali Budak, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", SDÜ Sos. Bil. Dergisi, 2016/1, sy.23, s. 166.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Endülüs Müslümanları zamanında İspanya'da kurulan en önemli kütüphane Kurtuba'daki saray kütüphanesiydi. Burası özellikle 2. Hakem Devrinde gelişerek Orta Çağ İslam dünyasının en büyük kütüphanelerinden biri hâline geldi. Kaynaklar, burada 400.000 eserin mevcut olduğunu, bu kitapların kırk dört cilt tutan ve sadece eser adlarından oluşan bir kataloğunun bulunduğunu bildirmektedir.

(İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 12.)

Selçuklu Sultanı Melikşah'ın veziri Nizâmülmülk'ün 1067'de Bağdat'ta kurduğu medrese ve kütüphane diğer medreselere ve kütüphanelere öncülük etmiştir. Selçuklular Devri'nde Nîşâbur, Merv, İsfahan, Hemedan, Herat, Sava, Rey, Belh, Basra, Musul ve Buhara gibi şehirlerde kurulan medreselerin çoğunda kütüphane mevcuttur. Çeşitli vakıf kayıtlarından Selçuklu sultanlarının ve emirlerinin özel kütüphaneleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde bir ilim ve irfan merkezi hâline gelen Konya'da ilk Selçuklu kütüphanesi inşa edilmiştir.

Osmanlıların daha çok gazaya odaklanmaları dolayısıyla Kuruluş Dönemi'nde büyük kütüphanelerden bahseden kayıtlar yoktur. Bunun yerine cami ve mescitlerde bölümler oluşturulmuştur. Fatih Dönemi ile birlikte büyük kütüphanelerin de kurulmaya başlandığı görülmektedir. 2. Bayezid, Topkapı Sarayı'nda Fatih'in kurduğu kütüphaneyi, kendisine hediye edilen ve adına yazılan kitaplarla daha da zenginleştirdi. Saraydaki özel kitaplığında bulunan kitapların ilk ve son sayfalarını mühürleyen hükümdar, bazılarının üzerine resmi kaydı koymuştur. İlerleyen dönemlerde her medresede bir kütüphanenin kurulduğu görülmektedir.³⁶

Rasathane

Rasathane, astronomik gözlemler yapmaya yarayan özel bina ve evlere denir. Orta Çağ boyunca benzerine rastlanmayacak ölçüde sürekli ve sistemli rasathaneler, ilk olarak İslam dünyasında ortaya çıkmıştır.³⁷

12.1.15. İsmail Fakirullah Rasathanesi (Siirt)

36 İsmail E. Erünsal, "Kütüphane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 27, s. 11-32.

37 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s.167.

Tam teşekküllü olmasa da İslam dünyasında ilk rasathane 828 yılında Bağdat'ta kurulan Şemmâsiye Rasathanesi'dir. Burada ünlü matematikçi Harizmî görev yapmıştır. Yine 1023 yılında İbn Sina için Hemedan şehrinde rasathane kurulmuştur. Ayrıca Melikşah'ın yaptırdığı, Ömer Hayyâm dâhil birçok bilim adamının görev aldığı rasathaneler bu bilim yuvalarının ilk örneklerindedir.³⁸

İslam tarihinde tam teşkilatlı ilk büyük rasathane Merâğa Rasathanesi'dir. 1259 yılında İlhanlı Hükümdarı Hülâgû tarafından Merâğa'da yaptırılan bu rasathane hükümdarın ikametine tahsis edilmiş köşk, cami, zengin bir kütüphane ve çeşitli hizmet binalarıyla külliye halindedir. İçinde, geniş çaplı gözlem aletleri bulunan rasathanenin yöneticiliğini Nasîrüddîn Tûsî üstlenmiş, onunla birlikte diğer astronom ve matematikçiler çalışmıştır. Yeni gözlemler yapmak için kurulan rasathanedeki gözlem ve hesap faaliyetleri on iki yıl devam etmiş ve 1271 yılında yıldızların hesaplaması ile ilgili önemli başarılar elde edilmiştir. İlmî çalışmalar yapan âlimler içindeki gözlem aletlerinin büyüklüğü ve hassaslığı, yapılan gözlemlerin dakikliği, Merâğa Rasathanesi'ni İslam medeniyetinde en önemli gelişmelerin kaydedildiği rasathane konumuna getirmiştir. 1575 yılında 3. Murad'ın ve sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın desteğiyle İstanbul'da inşaatına başlanıp iki yılda tamamlanan rasathane İslam medeniyetinin bu son büyük rasathanesi sayılmaktadır.

8. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar İslam dünyasında rasathaneler sayesinde astronomi ve matematik alanlarında yapılan çalışmalar, hiç şüphesiz modern astronomi ve matematiğin alt yapısını hazırlamıştır.³⁹

Şifahane

Şifahane İslam dünyasında klasik hastanelerin genel adı olup bimaristan adıyla da bilinir. Bîmâr hasta anlamına gelen bir kelimedir. Başlangıç döneminde bimaristan adıyla anılan hastanelerin Selçuklular'da daru'-ş-şifa veya daru'l-afiye ismiyle anıldıkları görülmektedir. Osmanlılar zamanında ise daru'-ş-şifa ile birlikte daha çok daru's-sihha, şifahane, bîmârhane ve tımarhane kelimelerini kullanılmıştır.

İlk İslam şifahanesi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, Hendek Gazvesi sırasında yaralanan Sa'd b. Muaz (r.a.) ve diğer yaralılar için seyyar savaş hastanesi olarak kurulmuştur. Savaşta tıbbî hizmet veren hanımlardan birisi olan Rûfeyde el-Ensariyye (r.a.) ilk seyyar sahra hastanesini kurmuştur. Doktor olduğu bilinen bu hanımın yaralıları tedavi ettiği çadır, "Rûfeyde'nin çadırı" diye biliniyordu.⁴⁰

12.1.16. Divriği Ulu Cami ve Darü's-şifası

38 Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 152.

39 Salim Aydın, "Rasathane", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 456-457.

40 İbn Hişam, Siret, C 4, s. 199.

İslam'da ilk hastane 707 yılında Emevi Halifesi Velid b. Abdülmelik tarafından kurulmuştur. Halife Mütevekkil'in vezirlerinden Türk asıllı Feth b. Hakan'ın 861'de Mısır'ın Fustat şehrinde, Bağdat'ın Harbiye semtinde açılan şifahanelerden sonra hastanelerin sayısının arttığı görülmektedir. Daha sonra ise Fas, Tunus ve Irak gibi İslam dünyasının tüm ülkelerinde ve Endülüs Emevi Devleti tarafından İspanya'da şifahaneler ve akıl hastalarının tedavileri için müstakil hastaneler açılmıştır.

Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre ilk Selçuklu hastanesi ve tıp medresesi Sultan Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk tarafından Nişabur'da kurulmuştur. Akıl hastaları ve cüzzamlı hastalar için ise tekkelerde tedavi amaçlı şifahanelerin açıldığı görülmektedir. Selçuklular döneminde tıp eğitiminin verildiği diğer bir önemli müessese de Kayseri'de 1204'te, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Gıyaseddin Keyhusrev ile kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun'un yaptırdıkları hastane külliyesidir. Yine Anadolu'da günümüze kadar ulaşan en eski şifahanelerden birisi de Mengüceker Dönemi'nden kalma Divriği Ulu Cami ve Darü's-şifa'sıdır.

Yıldırım Bayezid zamanında sadece Bursa'da sekiz tane şifahane olduğu tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Yine 1587 yılında İstanbul'da yüz on tane şifahanenin olduğu Avrupalı seyyahların hatıratlarında yer almaktadır.⁴¹

BİLİYOR MUSUNUZ?

Ruh ve sinir hastalarının musiki ile tedavi edilmesine müzikoterapi denir. Tarihi bilgilerimize göre ruh ve sinir hastalarının müzik yoluyla tedavi uygulaması meşhur filozof el-Kindî'ye (ö.866) kadar geriye gider. Yakın zamana kadar Avrupa'da ruh ve sinir hastalarının tedavi edilmek yerine yakıldığı hatırlandığında Müslümanların bu alanda çok önde oldukları görülür.

(Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s.300.)

12.1.17. Kayseri / Gevher Nesibe Hatun Darü's-şifa'sı

41 Arslan Terzioğlu, "Bîmâristan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 163-178.

4. MÜSLÜMANLARIN BİLİM ALANINDA YAPTIĞI ÖNCÜ VE ÖZGÜN ÇALIŞMALAR

Müslüman bilim adamlarından kimleri biliyorsunuz?

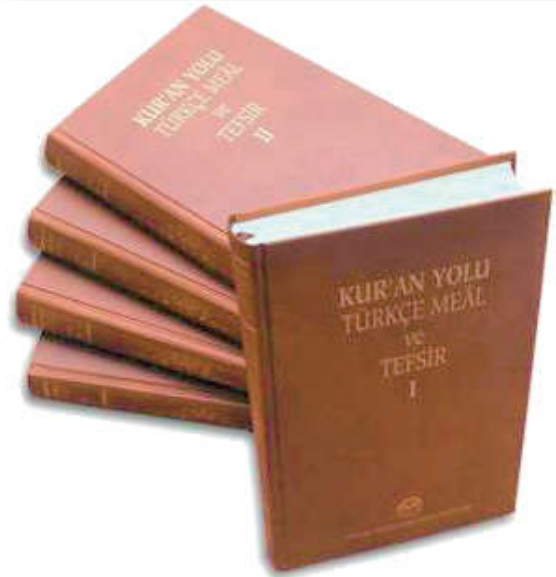
Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bilime teşvik eden mesajlarının rehberliğinde hem din bilimlerine hem de fen ve sosyal bilimlere yönelerek önemli çalışmalar yapmışlardır.

Vahyin indirilmeye başlandığı andan itibaren Müslümanlar için en önemli konu Kur'an-ı Kerim'i anlama çabası olmuştur. Bu anlama çabası, Müslüman dünyasında pek çok dinî ilim dalının doğmasını sağlamıştır. 12. yüzyılın sonlarına doğru Batı'da, üstün bir İslam medeniyetinin farkına varılmış ve Batılılar bunu kendi ülkelerine aktarmayı amaçlamışlardır. Özellikle İspanya ve Sicilya bu aktarım görevinin iki önemli merkezi hâline gelmiştir. 11. yüzyılda İslam ülkelerindeki medreselere Avrupa'dan öğrenciler gönderilmeye başlanmış ve Arapça'dan Latince'ye çeviri faaliyetleri hız kazanmıştır. Başta İbn Sina, Farabi, Harezmi, İbn Rüşd, Gazâli ve İbn Heysem olmak üzere birçok Müslüman bilim adamının eserleri tercüme edilmiştir. Aynı zamanda Aristo, Platon ve Arşimed'in eserleri de Arapça'dan Batı dillerine tercüme edilmiştir. Batı'nın İslam medeniyetinden etkilenmesi o kadar ileri düzeye ulaşmıştır ki, medreselerin mimari özelliklerinin hatta ders programlarının dahi taklit edilmesini sağlamıştır.⁴² Avrupa'da ortaya çıkan Rönesans hareketinin oluşmasında İslam dünyasından yapılan çevirilerin çok büyük etkisi vardır.⁴³

İslam dünyasında yapılan ilmî çalışmaları ve bilimsel faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz:

Tefsir

Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin açıklanması, yorumlanması ve Kur'an ayetleri arasındaki bağlantıların incelenerek daha iyi anlaşılmasını konu edinen bilim dalıdır. Tefsir ilmi ile ilgilenen bilim adamlarına "müfessir" denir. İslam dünyasında tanınmış tefsir âlimlerinden bazıları şunlardır: Zemaşerî (ö.1144), Fahrettin Razi (ö.1210), Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942).

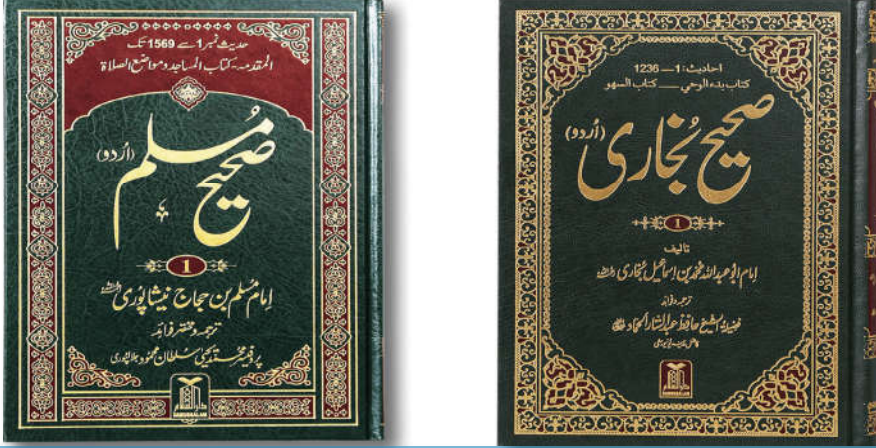
12.1.18. Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Hazırlanan Kur'an Yolu Tefsiri

42 İsmail Yakıt; Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 181-189.

43 İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 240.

Hadis

Peygamberimizin söz, tutum ve davranışlarını derleme, açıklama ve yorumlama ile ilgilenen bilim dalına hadis denir. Hadis bilimi ile ilgilenenlere “muhaddis” denir. Bu alanda yazılmış en güvenilir altı eser İslam dünyasında “Kütüb-i Sitte” adıyla anılmaktadır. Bu altı kitabın yazarları şunlardır: Buhârî (ö.869), Müslim (ö.875), Tirmizî (ö.875), İbn Mâce (ö.886), Ebû Dâvûd (ö.888), Nesâî (ö.916),

12.1.19. Buhari ve Müslim'in Sahih İsimli Eserleri

Kelam

İslam dininin inanç esaslarını ayet, hadis ve akli kullanarak açıklayan, yorumlayan, ispat eden ve başka din ve inançlardan gelebilecek eleştirilere karşı savunan bilim dalıdır. Bu ilim dalının, inanç esaslarını tartışmaya girmeden izah eden bir alt koluna ise akaid denir. Ebu Hanife'nin Fıkh-u Ekber isimli eseri ilk kelam eserlerinden biri sayılır. Bunun yanında Müslümanlar arasında kabul edilen iki temel itikadi mezhebin kurucuları Eş'ari (ö.941) ve Mâturîdî'dir (ö.944).

Fıkıh

İbadetleri ve sosyal hayatla ilgili yaşam kurallarını, Kur'an ve sünnetten deliller bularak inceleyen bilim dalıdır. İslam hukuku da denilen fıkıh, ibadetlerin yanında evlenme, ticaret ve cezalar gibi toplum düzenini ilgilendiren konularda İslam'ın ne gibi sınırlar çizdiğini inceler. En önemli fıkıh âlimleri arasında İmam Ebu Hanife (ö.767), İmam Malik (ö.795), İmam Şâfiî (ö.819) ve İmam Ahmed b. Hanbel (ö.855) gibi isimler sayılabilir.

**"Ya öğrenen ol,
Ya öğreten ol,
Ya dinleyen,
Ya da ilmi seven ol.
Beşincisi olma helak olursun!"**

(Dârimî, Mukaddime, 26.)

Coğrafya

Ünlü Müslüman coğrafyacı Belhî'nin (ö.934) yaptığı çalışmalar kendisinden sonraki araştırmalara kaynaklık etmiş ve Batılı araştırmacılar tarafından da uzun süre büyük bir coğrafyacı olarak tanınmasını sağlamıştır.⁴⁴

✓ Piri Reis (ö.1554) ve Seydi Ali Reis (ö.1565) gibi coğrafyacılar çizdikleri haritalarla dönemlerine damga vurmuşlardır.

✓ Uluğ Bey (ö.1449) ve Kâtip Çelebi (ö.1657) gibi birçok Müslüman coğrafyacı da bu alanda kalıcı eserler meydana getirmişlerdir.

✓ Pusula'nın icadı, el-Avfi'nin 1232 tarihli eserlerinde ele alınmıştır.

✓ Coğrafya ilmine katkı sunan eserlerden birisi de seyahatnamelerdir. Bu bilim dalının en önemli isimleri arasında Evliya Çelebi (ö.1684) yer almaktadır. Evliya Çelebi kırk yılı aşkın süre boyunca Osmanlı topraklarını gezmiş, gördüklerini ise dünyaca ünlü eseri "Seyahatname"de toplamış halk bilimci gezgindir.⁴⁵ Yine İbn Batuta'nın (ö.1368) Seyahatname'si bu alanın öncü eserlerindedir.⁴⁶

12.1.20. Piri Reis'in Dünya Haritası

BULALIM

Müslüman coğrafyacılar ve keşiflerinden örnekler bularak yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

Dil

İslam dünyasının belli başlı şehirlerinden Mekke, Medine, Basra, Kûfe ve Şam birer edebiyat ve düşünce merkezi olmuştur. Mekke ve Medine dini ilimler ve şiirin; Basra ve Kûfe gramer çalışmalarının merkezi hâline gelmiştir.

Dil çalışmaları İslam dünyasında ilk olarak Hz. Ali'nin talebiyle, Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö.688) tarafından yapılmıştır. Emeviler Döneminde ise edebiyat meclisleri oluşturulmuştur. Bu vesile ile cahiliye döneminden beri Araplar arasında yaygın olan şiir geleneğinin yanında nesir ve hitabet hatta sözlük çalışmaları da gelişmiştir. Kur'an ve hadisin inceliklerini anlamak

44 İlhan Kutluer, "Belhî, Ebu Zeyd", TDV İslam Ansiklopedisi, C 5, s. 413.

45 Mücteba İlgürel, "Evliya Çelebi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 529-533.

46 A. Sait Aykut, "İbn Battûta", TDV İslam Ansiklopedisi, C 19, s. 361.

amacıyla başlayan dil ve edebiyat çalışmaları, daha sonra müstakil bir ilim hâlini almıştır. Bu dönemin en meşhur dil bilgini Câhiz'dir (ö.869). Onun Kitabü'l-Hayevan isimli eseri günümüze kadar ulaşmıştır.⁴⁷

BİLİYOR MUSUNUZ?

Arap harflerinin hat ve minyatür sanatlarında süs olarak kullanılması Batı'da da moda hâline gelmiş ve ilk İngiliz krallarından Offa Rex (757-796) kendi paralarına Kelime-i Şehadet yazısı bastırmıştır.

(Mehmet Bayrakdar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 63.)

İlerleyen dönemde dil ve edebiyat alanında yaptığı çalışmaların yanında diğer Müslüman milletler de İslami edebiyat oluşturmuşlardır. Bugün dünya edebiyatının başucu eserleri arasında Mevlana ve Fuzuli gibi onlarca Müslüman şair ve yazar vardır.

Tarih

Müslümanların tarih ilmine ilgi duymalarında Kur'an-ı Kerim'de geçmiş kavimlerle ilgili olayların sıkça anlatılması ve yeryüzünü gezerek onların akibetlerinin ne olduğunu araştırmalarının istenmesi⁴⁸ etkili olmuştur.

İslam dünyasında tanınan en ünlü tarihçilerden bazıları İbn İshak (ö. 768), Vakıdî (ö. 823), İbn Hişam (ö.833), İbn Sa'd (ö.845), Belâzurî (ö.892), Taberi (ö.922), İbn Haldun (ö.1406) ve Ahmet Cevdet Paşa'dır (ö.1895).

Felsefe

İslam dünyasına tercüme yoluyla giren felsefe Müslüman filozoflar eliyle hikmete dönüşmüş ve yepyeni haliyle bu alanda bir çığır açmıştır. Başka bir ifadeyle İslam felsefesi, geçmiş felsefe geleneklerinin taklidi olmayıp, orijinal eserleri ortaya koyan ve felsefi problemlere İslam'ın ışığında yeni bakış açıları getiren bir ilim olmuştur.

İslam felsefesinin diğer felsefe geleneklerinden farkı, her şeyden önce düşünce dünyasına kelamcılar, tasavvufçular ve hukukçular katmasıdır.⁴⁹

İslam tarihinde her biri felsefe alanının en önemli temsilcileri olan çok sayıda filozof bulunmaktadır. Kindî (ö.873), Ebu Bekir Râzî (ö.925), Farabi (ö.950), İbn Sina (ö.1037), Gazali (ö.1111) ve İbn Rüşd (ö.1198), Müslüman filozoflardan bazılarıdır.

12.1.21. Farabi (temsili)

⁴⁷ İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 155-158.

⁴⁸ bk. Âl-i İmrân suresi, 137. ayet.

⁴⁹ İbrahim Sarıçam; Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 150.

Astronomi

Kur'an-ı Kerim'in gökyüzü ve yıldızlarla ilgili ayetlerinden ilham alan Müslüman âlimler, astronomi alanında birçok çalışma ve buluş gerçekleştirmişlerdir. Bunlardan bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

Ferazî (ö.777), gök cisimlerinin yükselmesini ölçmekte kullanılan usturlabı icat etmiştir.⁵⁰

Sind b. Ali (ö.864), deniz seviyesinden yüksekte bulunan bir kıyıda, Güneşin batışını ölçmüş ve bu ölçüme dayanarak Dünya'nın yarıçapını trigonometrik olarak hesaplamıştır. Daha sonra bu yöntemi el-Birûnî de bir ovada yükselen yalçın bir dağda uygulamıştır.

Battanî (ö.929) Güneş yılını 365 gün 5 saat 46 dakika 24 saniye olarak ölçmüştür. Bilim dünyasına katkılarından dolayı günümüzde Ay'ın bir bölgesine onun adı verilmiştir. Ayrıca hazırladığı ayarlı astronomik tablolar, Avrupa astronomisinde büyük etkiler bırakmıştır.⁵¹

Ebu Said es-Siczî(ö.1024), astronomi ilminde, Dünya'nın döndüğünü ilk kez Galileo'dan altı yüz yıl önce söylemiştir.

Birûnî (ö.1061) astronomi ile ilgili yaklaşık yetmiş kitap yazmış, Kopernik'ten yaklaşık beş yüz yıl önce Dünya'nın döndüğünü söylemiş ve elips şeklinde hareket ettiğini iddia etmiştir.⁵² Birûnî aynı zamanda kitaplarında Güneş ve Ay tutulmasını çizimlerle açıklamıştır.⁵³

Uluğ Bey (ö.1449), Semerkand'da rasathane kurarak astronomi ile ilgili ansiklopedik eserler kaleme almıştır.⁵⁴

Ali Kuşçu (ö.1474), yıldızların yerlerini gösteren cetveller hazırlamış, rasathaneler kurarak birçok öğrenci yetiştirmiştir.⁵⁵

12.1.22. Usturlab

12.1.23. Diyarbakır Ulu Camideki Güneş Saati

50 Mehmet Bayraktar, İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 89.

51 Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm'da Bilim ve Medeniyet, s. 169.

52 Mehmet Bayraktar, İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s.76.

53 Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm'da Bilim ve Medeniyet, s. 177.

54 Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm'da Bilim ve Medeniyet, s. 173.

55 Seyyid Hüseyin Nasr, İslâm'da Bilim ve Medeniyet, s. 168.

Fizik ve Kimya

Cabir bin Hayyan (ö.776) metalleri sertleştirme ve minerallerine ayırma gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır. Nitrik asit, hidrojen klorür ve sülfirik asitin rafine ve kristalize yöntemlerini icat etmiştir. Cabir b. Hayyan aynı zamanda sitrik asit, asetik asit, tartarik asit ve arsenik tozunun mucididir.⁵⁶

Zekeriya er-Râzî (ö.925) gliserin, soda, sirke asidi ve nitrik asit gibi maddeleri keşfeden önemli bir Müslüman kimyacıdır. Kimyayı teoriden pratiğe geçirdiği için bu ilmin kurucularından kabul edilmektedir.⁵⁷

İbnu'l Heysem (ö.1039) fiziksel optik, meteorolojik optik, yakıcı aynalar, gözün fizyolojisi ve algısal psikoloji alanlarında araştırmalar yapmıştır.⁵⁸ Görme olayının gözden çıkan ışınlarla değil, cisimlerden gelen ışınların göze ulaşmasıyla meydana geldiğini keşfetmiştir. Eserleri Latinceye çevrilmiş ve yaklaşık 600 yıl boyunca Avrupa'yı etkilemiştir. İbnu'l Heysem, eserlerinde fotoğraf makinesinin atası olan "karanlık oda"dan söz etmekte ve böyle bir delikli kamera ile ters görüntü elde edileceğini belirtmektedir.⁵⁹

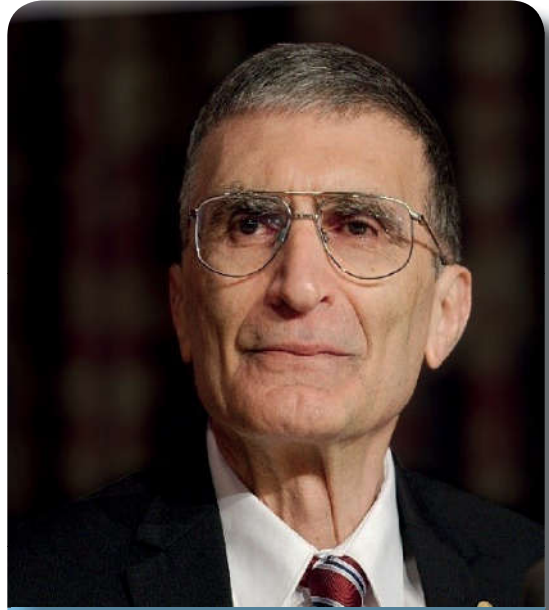

Cizreli bilim adamı El-Cezerî (ö.1206) sibernetiğin ilk adımlarını atmış ve ilk robotu yapıp çalıştırmıştır. Adını doğduğu Cizre'den alan Cezerî'nin yaptığı otomatik makineler günümüz mekanik ve sibernetik bilimlerinin temel taşlarını oluşturmaktadır. Tasarladığı otomatik makinelerden bazıları şunlardır: Fil saati, otomatik çalışan su makinesi, kandil saati, saz çalan robot, masa makinesi, abdest otomatı, pompa otomatı, otomatik içecek dolun makinesi.⁶⁰

Aziz Sancar (d.1946) kimya alanında yaptığı çalışmalarla Nobel ödülü alarak İslam dünyasının ve ülkemizin yüzü akı olmuştur.

12.1.24. Cezerî'nin fil saati

12.1.25. Nobel Ödüllü Aziz Sancar

56 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 156.

57 Mahmut Kaya, "Râzi, Ebû Bekir", TDV İslam Ansiklopedisi, C 34, s. 484.

58 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 115.

59 Hüseyin Gazi Topdemir, "İbnu'l Heysem", TDV İslam Ansiklopedisi, C 21, s. 84.

60 Sadettin Ökten, "Cezerî, İsmâil b. Rezzâz", TDV İslam Ansiklopedisi, C 7, s. 505-506.

Matematik

Müslüman bilim adamlarının matematik ilmine katkıları çok fazladır.

Matematiğin olmazsa olmazı 0 (sıfır) ilk defa 873 yılında Müslüman bilim adamlarınca kullanılmıştır. İngilizcedeki (zero) kelimesi Arapçadaki Sıfır kelimesinden geçmiştir.⁶¹

Harizmî (ö.847), bugün de kullanılan logaritmayı geliştirmiş ve sıfırlı ondalık sayıyı bulmuştur. Cebir ilminin kurucusu Harizmî'dir (ö.847). El-Cebr ve'l-Mukabala adlı eseri 12. yüzyılda "De Jebra et Almucabala" adıyla Latinceyeye çevrilmiştir.⁶²

İbnu'l-Heysem (ö. 1040) ve Hâzinî (ö. 1155) dört ve beş bilinmeyenli denklemlerin çözümünü bulmuşlardır.⁶³

Nasîruddin Tûsi (ö.1274) "Tûsi Çifti" kavramını matematik dünyasına kazandırmıştır. Bu teorisiyle gezegen hareketlerini çağının çok ötesinde bir anlayışla açıklamıştır.⁶⁴

Ali Kuşçu (ö.1474) çağının sınırlarını aşan astronomik hesaplamalar yapmıştır.

12.1.26. Tûsî Çifti teorisi

Tıp

✓ İbn Sîna (ö.1037), "El Kanun fi't-Tıbb (Tıbbın Kanunu)" adlı eseriyle 19. yüzyılın başına kadar tıp dünyasında otorite kabul edilmiştir. Kitapta bahsedilen tıbbi prensipler, bugün hala tıp fakültelerinde, tıp tarihi kapsamında öğretilmektedir.⁶⁵

✓ Tıp tarihinin önemli keşiflerinden kan dolaşımı İbnu'n-Nefis (ö.1288) tarafından keşfedilmiştir.

✓ Tıp tarihinde ameliyatlarda anestezi ilk defa Müslüman hekimlerce kullanılmıştır. Daha sonra İbn Sîna narkoz olarak kullanılacak kimyevi maddeler hakkında çalışmalar yapmıştır.⁶⁶

12.1.27. İbn Sîna (temsili)

61 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 82.

62 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 79.

63 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 148.

64 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 171.

65 Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s.216.

66 İsmail Yakıt;Necdet Durak, İslam'da Bilim Tarihi, s. 87.

✓ Zekeriya er-Râzî (ö.925) çiçek ve kızamık hastalıkları üzerinde araştırmalar yaparak bu hastalıkların birbirinden farklı olduğunu keşfetmiştir. İlk kez böbrek taşlarını ilaçla parçalamış ve ameliyatla çıkarmıştır.⁶⁷

✓ İstanbul'u fethederek Orta Çağı kapatan Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin (ö.1459) de aynı zamanda büyük bir tıp âlimidir. Akşemseddin, Batı'da iki asır sonra keşfedilecek olan mikrobu "Maddetu'l-Hayat" adlı eserinde şöyle dile getirmiştir: "Hastalıkların insanlarda teker teker ortaya çıktığını sanmak hatadır. Hastalık, insandan insana bulaşmak suretiyle geçer. Bu bulaşma, gözle görülmeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur."⁶⁸

Görüldüğü gibi Müslümanlar 9. yüzyıldan itibaren çok önemli dinî ve bilimsel çalışmalar gerçekleştirerek insanlığın hizmetine sunmuşlardır. Müslümanlar yapmış oldukları çalışmalar ile kendi ülkelerine ve tüm insanlara da katkı sunmuşlardır. Avrupa ülkelerindeki 18. yüzyılda başlayan Rönesans ve Reform hareketleri özellikle Endülüs medeniyetinin etkisi ile oluşmuştur. Batılılar ilk defa Aristoteles (Aristo) ve Platon gibi filozofları Müslüman bilginlerden öğrenmişlerdir.

Endülüs halifesi 2. Hakem'in yaptırdığı medresenin Avrupa ile Afrika'nın eğitim kurumları arasında seçkin bir yeri vardır. Dönemin en önemli ilim merkezi olan Kurtuba Medresesine dünyanın hemen her yerinden ve her dinden insanlar öğrenim görmek için gelmişlerdir. 12. yüzyılda Müslümanların sahip olduğu bilimi öğrenmek amacıyla sadece Avrupa'dan değil; Asya'dan, Afrika'dan çok sayıda öğrenci gelmiştir. Yine Avrupa tıbbının temelinde Müslüman bilim adamlarının çalışmaları vardır. Bu çalışmalardan biri Zehrâvî'nin Kitâbü't-tasrif adını taşıyan ve otuz bölümden oluşan kitabıdır. Bu kitapta Avrupa'da bilinmeyen şekliyle cerrahi uygulamalar ve aletler detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Böylece Avrupa'da cerrahinin temelleri atılmıştır.⁶⁹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Avrupa'nın ve genel olarak Batı'nın teknik ve gelişmişliğinin temelinde Doğu'nun ve İslam'ın bilimsel birikimi vardır.

BULALIM

Aşağıda verilen Müslüman bilim adamlarını ve katkı verdikleri bilim dalını örnekteki gibi yazınız.

BİLİM ADAMI	YAPTIĞI ÇALIŞMALAR
İbn Sina	Tıp
Farabi	
Kindi	
Ali Kuşçu	
Cezerî	
Uluğ Bey	
Aziz Sancar	

67 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam'da Bilim ve Medeniyet, s. 197.

68 Mehmet Bayraktar, İslâm'da Bilim ve Teknoloji Tarihi, s. 226

69 Muhammed Ali Budak, "Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları", SDÜ Sos. Bil. Dergisi, 2016/1, sy. 23, s. 169.

OKUMA PARÇASI

BİR HAYALİN PEŞİNDE: UÇMAK

İnsanoğlunun uçma özlemi kadim bir hayal olarak hep vardı. Uçmak için sürekli denemeler yapılarak kuşlar gibi gökyüzünde süzülme hayali her daim taze tutuldu.

Uçma hayalinin peşinde koşan bilim adamlarından birisi de İbn Firnas'tır (ö.888.) Tarihi kaynaklar Endülüslü Firnas'ın uzun çalışmalar sonucunda yeni bir keşifte bulunup cihaz yaptığını, üzerine kumaş geçirip kanat yerine büyük kuş kanatları taktığını ve bu aletle uçtuğunu kaydeder. Havada uzun süre süzülen İbn Firnas, daha sonra yavaşça yere inmiştir. Bu uçma başarısı Batı'da uçağın keşfinden tam 1023 yıl öncedir. İbn Firnas'ın bilimsel çalışmalarını takdir eden Batılı bilim adamları, Ay üzerindeki bir kraterine onun adını vermişlerdir.

17. yüzyılda roketle dikey uçuşu başarıyla gerçekleştiren ilk bilgin Lagari Hasan Çelebi, barut dolu füzeyle havalanmayı başarmıştır. Yine 17. yüzyıl içinde uçma hayalinin peşinde koşan bir diğer bilim adamı Hezarfen Ahmet Çelebi'dir. Hezarfen, araştırmalarını, kuşların uçuşunu model alarak ve daha önce başarısızlıkla sonuçlansa bile uçuş çalışmaları bilinen İsmail Cevheri'nin katkıları üzerine kurdu. Kendi icat ettiği bir uçma aracı ile tarihi Galata Kulesi'nden havalanarak boğazı geçmiş ve Üsküdar'daki Doğancılar Meydanı'na inmeyi başarmıştır. Hezarfen Ahmet Çelebi, İbn Firnas'tan sonra havacılık tarihine adını yazdırmış bir bilim adamı olarak ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Uçma hayalinin nihai sonucu uçaklardır. Uçaklardan bahsederken Nuri Demirağ ve Vecihi Hürkuş gibi dehaları saygıyla anıyoruz.

(Mehmet Bayraktar, İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarih isimli eserden faydalanılarak bu kitap için hazırlanmıştır.)

5. KUR'AN'DAN MESAJLAR: FÂTİR SURESİ 27-28. AYETLER

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا
 وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾
 وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَأَلْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى
 اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

27. “Görmedin mi! Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit olan meyveler çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık).

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.”

Sure Hakkında

Bu sure yaratma, yoktan var etme ve kâinatı var etmeye delâlet eden ilahi vasıfla (Fâtır) başladığı için “Fâtır suresi” diye isimlendirilmektedir.⁷⁰ Aynı zamanda ikinci sırada geçen “Melaike” kelimesinden dolayı Melekler Suresi de denir.⁷¹

Ayetlerin Açıklamaları

Fâtır suresi; Allah’ın (c.c.) birliğine davet, O’nun varlığına delâlet eden delillerin ortaya konulması, şirkin temellerinin yıkılması, İslam ahlakına ve istikamet üzerine olma şuuruna sarılma gibi inanç konularını içerir.

70 Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, C 11, s. 509.

71 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, C 6, s. 141.

Sure daha sonra insanlara şükretmeleri için Allah'ın nimetlerini zikretmekte, şeytanın vesveselerinden sakındırmakta, kâinattaki hadiselerden dirilişe delâlet eden yağmurun indirilmesi, ekin ve meyvelerin yetiştirilmesi, insanın değişik merhaleler halinde yaratılması gibi delillerden bahsetmektedir. Bu surede tuzlu denizin tatlı denizden ayrı tutulması, gece ile gündüzün birbirini izlemesi, birinin diğeri içine girdirilmesi, Güneş ve Ay'ın insanın emrine verilmesi, dağlar, insanlar, canlılar ve büyükbaş hayvanların değişik görüntüleri gibi akla hitap eden örnekler verilerek ilmin ve âlimin Allah (c.c.) katındaki değerine dikkat çekilmektedir.⁷²

YAZALIM

Kur'an-ı Kerim'den evrenin yaratılışı, akli kullanmak veya bilginin değeriyle ilgili ayetler bularak yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

27. ayette Allah'ın (c.c.) kâinat içerisinde ne kadar çeşitli varlıklar yarattığına işaret olunmaktadır. Aynı toprak ve sudan farklı özelliklerde bitkilerin yaratılması, aynı tip ağaçlardan farklı tat ve büyüklükteki meyvelerin var edilmesi, Allah'ın (c.c.) varlığının ve yaratmanın delili olarak insanlara hatırlatılmaktadır. Bu vesileyle insanların bir kez daha düşünüp ibret almaları istenmektedir.

28. ayette ise yine yaratma eylemine, özellikle hayvanların yaratılışına vurgu yapılmaktadır. Daha sonra ise Allah'ın emrini terk etmek ve yasağını işlemekten sakınmak ve hakiki kul olmak bakımından âlimlerin değeri açıklanmaktadır. Buna göre düşünen, tefekkür eden, ibret alan âlimler ancak Allah'tan (c.c.) hakkıyla korkarlar ve bu anlamda Allah (c.c.) katında değerleri elbette daha yücedir.

72 Vehbe Zuhayli, et-Tefsirü'l-Münir, C 11, s. 510.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıda verilen açık uçlu soruları cevaplandırınız.

1. İslam dininin akla verdiği öneme dair bir ayet yazınız.

.....

.....

.....

2. İslam medeniyetinde bilim ve düşüncenin gelişimini açıklayınız.

.....

.....

.....

3. İslam dininin akli kullanmaya ve bilime verdiği önemi örneklerle açıklayınız

.....

.....

.....

4. Müslüman bilim adamlarının bilim alanında yaptıkları çalışmalara örnekler veriniz.

.....

.....

.....

B. Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları uygun şekilde cevaplayınız.

5. "... Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar..." (Fâtır suresi, 28. ayet) Yukarıda verilen ayetin ana konusu aşağıdaki seçeneklerden hangisi olabilir?

- A) Tefekkür B) İlim öğrenme C) Yaratılış
D) Akıl sağlığı E) Medeniyet

6. İslam medeniyetinde ilk kez yüksek seviyede ilmî araştırmaların yapıldığı eğitim kurumları aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Beytü'l hikme B) Suffe C) Nizamiye Medresesi
D) Sahn-ı Semân E) Dârul'l-Erkam

7. Aşağıdakilerden hangisi kimya alanında çalışmalar yapmıştır?

- A) Belh B) Pîrî Reis C) Evliya Çelebi
D) Uluğ Bey E) Aziz Sançar

